

WILG & MAND

1981-2

WILG & MAND

Bulletin van de Stichting Wilg & Mand, gevestigd te IJsselstein.

Doelstelling van de stichting: stimuleren van de belangstelling voor de mandenmakerij en de griendcultuur; organisatie van cursussen mandenvlechten; verzamelen van historische gegevens en materialen; enz.

Bestuur:

Ch.W. Vink te IJsselstein, voorzitter.

C. Tutein Nolthenius te Oisterwijk, secretaris.

P. van den Dool te Boskoop.

A.D. van 't Hoog te Heerde.

G.M. Pot - van Regteren Altena te Schoorl.

H.P. Verboord te Vlijmen.

A. Westendorp te Heerde.

Donateurs van de stichting ontvangen het bulletin gratis.
Minimum donatie: 15,-

Minimum donatie f 15,- per jaar.

Redactie:

A. van 't Hoog (Veessen)

J. Ooms (Nootdorp)

G.M. Pot - van Regteren Altena (Schoorl)

ir. C. Tutein Nolthenius (Oisterwijk).

Bijdragen voor het bulletin kunnen gezonden worden aan het onderstaande adres, met vriendelijk verzoek het papier eenzijdig te gebruiken, liefst getypt en anders duidelijk geschreven.

Redactiesecretariaat, administratie en advertenties:
Nassaulaan 14, 5062

Nassaulaan 14, 5062 JN Oisterwijk, tel. 04242-82238.

Bankrekening, t.n.v. de Stichting Wilg & Mand, nr. 41 89 09 083

Amrobank te Vlijmen.

Gironr. van de bank: 109 10 55

Eerste jaargang, 1981 nr. 2. * Verschijnt 4x per jaar.

Inhoud van dit nummer

blz.

- 13 Van de redactie - Waarom word ik donateur?
- 14 Van het bestuur
- 16 Jan Ooms: Kletteren in de Alpen
- 19 Drs. J.B. Berns: Waarom een onderzoek naar de taal van de mandenmakers?
- 22 Enkele suggesties voor het opzetten van een cursus "mandenmaken" (A. v. 't H.)
- 24 Vragenrubriek

o-o

V A N D E R E D A C T I E

Jan Ooms (initialen J.O.) uit Nootdorp is onze redactie komen versterken. Hij stamt uit een mandenvlechtersfamilie, maar is door zijn werk met journalistiek in contact gekomen. Dit komt de redactie natuurlijk goed van pas en zijn eerste pennevrucht leest u verderop in dit blad.

Waarom word ik donateur?

Tot nu toe ontvangt iedereen het bulletin van Wilg & Mand gratis. De stichting kan hier uiteraard gezien de kosten niet mee doorgaan. Wilt u onze mededelingen blijven ontvangen, dan zult u donateur moeten worden. Dit hebben inmiddels al 200 personen gedaan. Echter is men algemeen niet alleen donateur geworden om de mededelingen te ontvangen, maar vooral uit overwegingen om de stichting financieel te steunen om hun idealen waar te kunnen maken. U kunt ook eenvoudig donateur worden door een minimum jaarbijdrage van f 15,- te storten op bankrekeningnummer 41.89.09.083 van de Amrobank te Vlijmen, gironummer van de bank: 1091055. Zij die inmiddels hun bijdrage gestort hebben kunnen dit controleren, omdat bij hen op het adresstrookje een D staat.

Stichtingsbestuur en doel

In het eerste nummer hebt u iets over de voorgeschiedenis van de Stichting Wilg & Mand gelezen.

Toen is niet aan de orde geweest, wat nu eigenlijk de precieze doelstellingen zijn, daarover hieronder meer, maar allereerst wil ik u het Stichtingsbestuur voorstellen:

Ch.W. Vink, griendteler en -handelaar te IJsselstein, voorzitter;
C. Tutein Nolthenius, consulent voor riet, griend en biezen bij
het Staatsbosbeheer te Oisterwijk,
secretaris;

P. van den Dool, mandenmakerspatroon te Boskoop;

A.D. van 't Hoog, cursusleider handvaardigheid te Heerde;

G.M. Pot -van Regteren Altena, grafisch ontwerpster te Schoorl;

H.P. Verboord, mandenmakerspatroon te Vlijmen, penningmeester;

A. Westendorp, mandenmakerspatroon te Heerde.

1. De stichting heeft ten doel:
 - a. het stimuleren van de belangstelling voor de mandenmakerij en de daarbij behorende griendcultuur, alsmede van de belangstelling voor andere produkten uit de griend;
 - b. het bevorderen van het behoud, de uitbreiding en de overdracht van de kennis van de vlechttechnieken, in het bijzonder met wilgenteen, alsmede van de griendteelt;
 - c. en voorts al hetgeen met een en ander rechtstreeks of zijdelings verbandt houdt of daartoe bevordelijk kan zijn, alles in de ruimste zin des woords.
2. De stichting tracht haar doel onder meer te verwezenlijken door:

- a. de overdracht van kennis van het mandenmaken door middel van woord, geschrift en beeld;
- b. het bevorderen van contacten tussen rproducenten van vlechtteen enerzijds en afnemers, zoals mandenmakers, cursisten en andere geïnteresseerden anderzijds;
- c. het stimuleren van:
 - organiseren van cursussen in het mandenvlechten;
 - het doen opleiden van cursusleiders in mandenvlechten;
 - het telen van vlechtmateriaal;
 - de beroepsopleiding tot mandenmaker;
- d. het bestuderen en vastleggen van de historie van de vlechttechnieken en de griendteelt;
- e. het adviseren aan musea en andere verzamelaars inzake verzamelen en onderhoud van studie- en museummateriaal.

Het zal opvallen, dat de stichting geen cursussen mandenvlechten organiseert, doch slechts het organiseren ervan stimuleert. Deze opstelling is zo gekozen om niet werk te doen wat door anderen zeker zo goed kan gebeuren. Wij proberen alleen hulp te geven om een cursus goed van de grond te krijgen door te adviseren bij de opzet. Het zoeken van een leermeester, het bemiddelen bij het verkrijgen van materiaal en schriftelijk lesmateriaal te gaan verzorgen zijn hierbij hoofdpunten.

Ook is uit de doelstellingen te leren dat het niet in de bedoeling ligt een museum te stichten. Wel wil de stichting manden van allerlei aard verwerven en deze daar laten exposeren waar zij thuis horen, dus in de streken waar ze gemaakt of gebruikt werden.

Toch is ons inmiddels wel zeer plezierig een tentoonstellingsruimte ter beschikking gesteld in het oudheidkundig museum van de gemeente IJsselstein (de gemeente waar onze stichting werd opgericht), gevestigd op de zolders van het fraaie oude gemeentehuis in IJsselstein.

Vragen. Na en ook al vóór het verschijnen van het eerste nummer kwamen er bij het secretariaat allerlei vragen binnen; sommigen zijn van meer algemeen belang en zullen in een vraag-en-antwoord rubriek behandeld worden. Wij hopen dat u met uw kennis wilt reageren op de dingen die behandeld worden, want juist het vermeerderen van kennis door het uitwisselen, liefst ook via Wilg & Mand hoort tot ons doel. Schroom dus niet om te vragen en om antwoord te geven.

Cursussen. Op de persberichten en een oproep naar nog werkende mandenmakers in "De Gelderlander" zijn gelukkig gunstige reacties binnengekomen. Thans wordt met de mandenmakers die hun diensten aanbieden om te helpen met het opzetten van een cursus overlegd, hoe en waar deze 't best gestart kunnen worden. Het resultaat wordt gepubliceerd. De mensen die reeds naar cursussen vroegen zullen ook persoonlijk bericht krijgen.

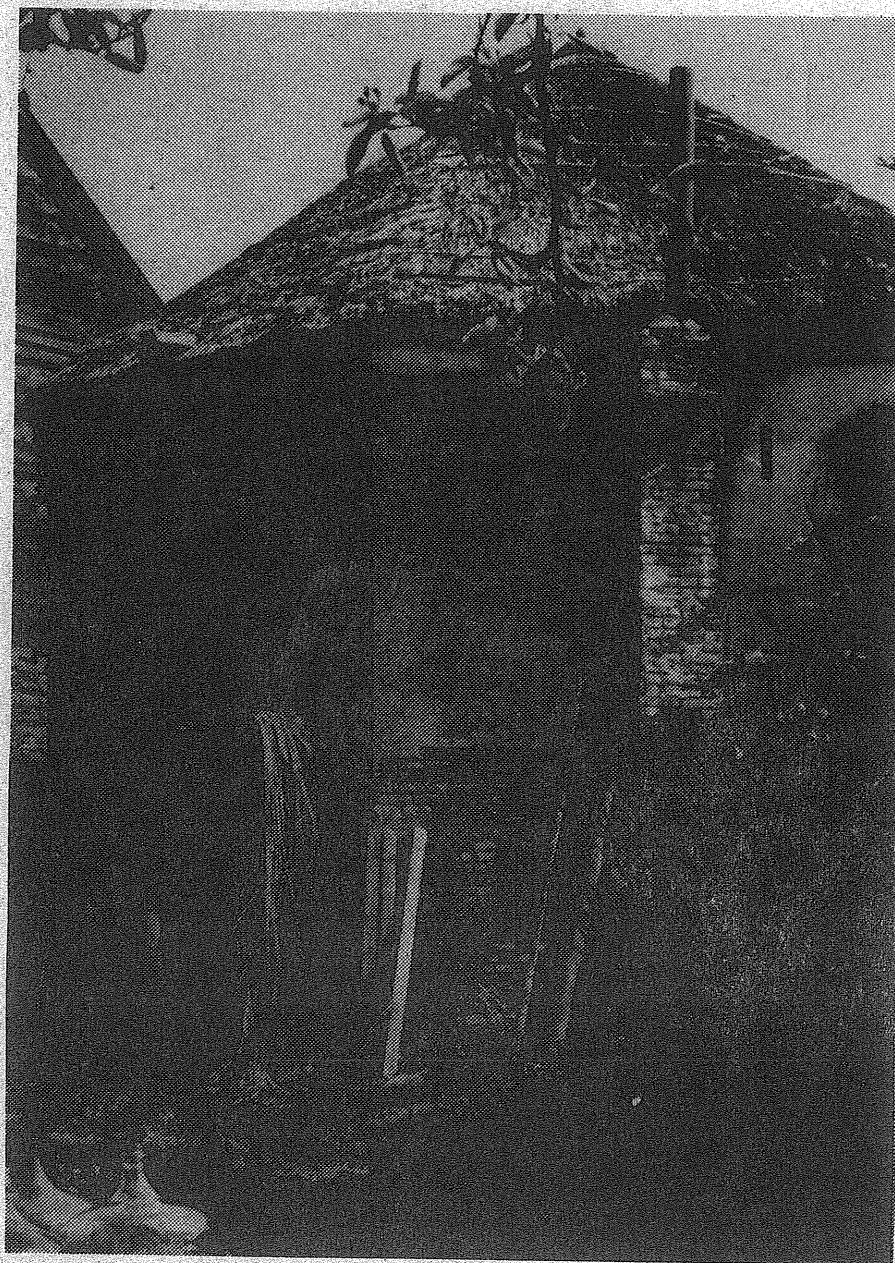
Ontmoetingsdag. We dachten dat verschillende donateurs wel eens graag contact met andere geïnteresseerden in het werk van de stichting wilden krijgen. Daarom willen we in oktober a.s. in het Openluchtmuseum te Arnhem een bijeenkomst organiseren. We willen ons dan onder andere laten voorlichten over de techniek van het verzamelen van materiaal en literatuur. Ook zal een film over mandenvlechten vertoond worden. In een volgend nummer leest u hier meer over.

o-o

KLEETTEREN IN DE ALPEN

Eens heette Dries van Agt Hendrikus Colijn. Dat was in mijn h.b.s.-tijd: 1933-1938. 't Werkloosheidsvraagstuk was toen benauwender dan nu. Er was zo iets als een Bestek 40-45. Van ene Hitler. Mijn vader was mandenmaker met oudgereformeerd gedragsspatroon. Hij weigerde elke steun van het Maatschappelijk Hulpbetoon. God zou wel zorgen voor z'n ziekelijke vrouw en z'n zeven kinderen. Maar de Schepper van al het moois dat mens heette had blijkbaar betere dingen te doen. Die conclusie kon ik elke dag trekken uit de schaarse eiwitten op m'n bord. En uit de samenstelling van mijn garderobe: wat afdankertjes die nog net de dans in de lorrenzak waren ontsprongen. Een Gods wonder was wel dat ik op de "2e gemeentelijke hogere burgerschool te Rotterdam" was beland. Bovenmeester Zwart moet nog beter hebben kunnen praten dan Brugman. Want 't zal niet eenvoudig geweest zijn om mijn ouders ervan te overtuigen, dat zwarte-kousen-nederigheid en arbeidersarmoe best konden samengaan met een hogere burgerzoon.

Ik kreeg echter alle kans mij te revancheren. In elke vakantie. Als huishoudhulp voor m'n moeder en als onbezoldigd knechtje voor m'n vader. Iedere vakantiedag begon met het flinterdun schillen van 5 kilo eigenheimers, het opvrolijken van alle zwarte schoenen,

Mijn vakantie-oord: de "fabriek" van mijn vader.

vloer vegen met stoffer en blik en het bezemen van een verzaakt straatstrookje voor ons dijkhuisje in Kralingse Veer. Daarop volgde vrijwel altijd een vakantietripje-op-de-pof langs de bakker, de melkboer en de groenteboer. Af en toe werd een bezoek aan de slager en de petroleumboer (wat hadden we nog veel boeren!) in m'n reisschema opgenomen. Eén keer heb ik de tocht van m'n leven gemaakt: helemaal naar Dordrecht. Om het ochtendwater van een doodziek zusje aan een waterkijker te laten zien. Dat zal wel in opdracht zijn geweest van Hem-in-de-hemel, die veelvuldig als plaatsvervanger van onze huisdokter fungeerde.

Ook mijn vader kon mijn hulp best gebruiken voor z'n benedendijks éénmansbedrijfje. Op de h.b.s. had ik pa gepositioneerd als "fabrikant van verpakkingen". De "fabriek" was echter niet meer dan een kille, hoge "ijskelder": een later door de Van Brienenoordbrug doodgedrukt natuurmonument, waarin natuurijs werd opgeslagen voor de toen nog zeer florerende zalmhandel. Die handel was m'n vaders voornaamste afzetgebied. Ik zie hem nog op z'n werkplank onder meerjarig spinrag in z'n reuzenstolp "zesjes" zitten vlechten: langwerpige manden waarin zes verse zalmen konden worden getransporteerd. Niet richting Maatschappelijk Hulpbetoon. Dat wist ik zeker.

Mijn assistentie bestond uit zeer gevarieerd werk: brandhout opvissen uit de Maas voor de altijd rokende potkachel in de werkplaats, het bedrijfsrijwiel met twee bagagedragers ontroesten en lakken, gras snijden voor ruim twintig onverzadigbare konijnen en het schoonhouden van hun hokken. Doordat ik tijdens deze wekelijkse reinigingsdienst al te achteloos rammen en voedsters in één slagersmand deponeerde kwam het nogal eens voor dat na mijn vakantie jongen werden geworpen. Tot grote verbazing van vader, die heus wel wist dat konijnezaad niet kon overwaaien.

Mijn zwaarste klussen bestonden uit het sjouwen en schillen van teen. Als vaders voorraadloods leeg dreigde te raken kwam er een soort trekschuit met hakkepufmotor de Lek afgezakt. Met nieuwe oogst uit de grienden. Die werd dan op de dam aan de waterkant gedeponeerd. Soms wel honderden dikke bossen, die ik hoe dan ook in de loods moest zien te krijgen. Voor dat karwei waren m'n schouders zichtbaar te smal en m'n armen merkbaar te kort. Soms worstelde ik minutenlang eer een bos bereid was rustig op m'n gekromde rug te blijven liggen. Aldus belast en beladen moest ik tegen de steile dijk met z'n glibberige basaltkeien zien op te klauteren. Een gedurfd variéténummer dat veelvuldig mislukte.

Vervolgens moest ik met een minimum aan zicht de dijk oversteken. Ik ben één keer tegen een tonnetjeskar opgelopen: een gemeentewagen waarmee tweemaal per week overvolle faecaliënvaten uit alle plaatselijke pleeën werden afgevoerd. Als ik de dijkoverzijde had bereikt was het afdalen geblazen. Zo steil naar beneden dat ik fiks moest bijremmen. Dan linksom richting ijskelder en weer linksom de loods in. Al met al een vakantie-uitstapje van minstens honderd meter. Met zo'n zeulpartij was ik dagen zoet. Tot groot verdriet van al m'n spieren.

Het teen schillen was niet minder slopend. Voor dat doel hadden vossen teen wekenlang staan uitlopen in het langs de mandenmakerij pruttelende slootje. Zodra alle twijgen het blijde gevoel hadden dat ze boom mochten worden waren ze rijp voor het schilijzer: een stemvorkvormige ijzeren klem op een in de grond geslagen paal. Elke twijg moest tweemaal door die klem worden getrokken. Eerst de dikke kant. Flink diep, dan liet de bast des te beter los. Daarna de top. Eindresultaat: ontvelde handen en witte twijgen voor bakkersmanden, wasmanden, wiegen en aanverwante zaken.

Deze zeer zinvolle vakantiebesteding eindigde steevast in een levensgroot probleem: hoe overtuig ik m'n klasgenoten dat de pleisters op m'n handen het gevolg waren van al te gewaagd kletteren in de Zwitserse Alpen? Niemand heeft ooit geweten dat mijn berghut onder de waterspiegel lag. Ergens tussen Rotterdam en Capelle a/d IJssel.

Jan Ooms, Gooland 4, 2631 CP Nootdorp

-o-

Parom een onderzoek naar de taal van de mandenmakers?

Iedereen zal het wel eens zijn opgevallen, dat vakmensen onder elkaar zich van een hele andere taal bedienen als in het verkeer met leken; het zijn vooral andere woorden die ze gebruiken. Zo kan het gebeuren, dat een aannemer 't met zijn timmerman over een scheluwe muur of een scheluwe trap heeft, of dat de slager plotse-ling tegen zijn bediende roept: "Neen, mevrouw heeft altijd het ezeltje", terwijl mevrouw duidelijk om een pond braadvlees vroeg. Bij scheluw gaat het om een bijvorm van scheel, met een betekenis "scheef, uit het lood", een typisch bouwkundige term; ezeltje is een slagersterm. Als men nu bedenkt, dat de aannemerij en het sla-

gersvak nog springlevende beroepen zijn, waarmee men dagelijks in aanraking kan komen, terwijl ze toch woorden en begrippen kennen die ver staan van de algemene dagelijkse taal, hoe staat het dan met verdwijnende en ten dele reeds geheel verdwenen beroepen? Binnenkort weten we bijna niets meer over de uitoefening van het ambacht, laat staan over de typische vaktaal.

In de oude agrarische maatschappij vervaardigde men zoveel mogelijk zelf wat men voor de uitoefening van zijn beroep nodig had. Geleidelijk aan ontstaan er bij een betere verdeling van taken, kleine toeleveringsbedrijfjes. De mandenmakerij is een typisch voorbeeld van zo'n bedrijf. Manden had iedereen nodig: een schillenmandje, een wasmand, een stopmand, een boodschappenmand enz. De fruitte- lers gebruikten verschillende soorten manden; vissers, imkers, aardappelverbouwers en aardappelhandelaren, slagers, eierhandela- ren, groentekwekers, kolenboeren, kruideniers en jeneverstokers, alle hadden ze manden nodig. De mand en de mandenmakerij hadden een centrale functie. Het materiaal, de wilg, groeide in eigen land.

De wilgeteen werd in de primitieve samenleving heel intensief ge- bruikt, door de taaiheid en buigzaamheid kan men er makkelijk mee vlechten. De primitieve wagenbak was gevlochten, vandaar het woord bennewagen, bij de opgravingen in Ezinge (bij Groningen) vond men gevlochten matten waar het vee op gestaan had; omheiningen beston- den uit vlechtwerk: toen, tuun, tuunsel, tuin, betekenen "gevlocht- ten omheining"; in de strijd tegen het geweld van het water speel- de de wilgeteen een belangrijke rol: de horde. Misschien is de oorspronkelijke betekenis van krib wel "vlechtwerk". Kortom, het vlechten van tenen, eerst door de primitieve veetelers en land- bouwers en vissers, later door de meer gespecialiseerde ambachts- man, is altijd van grote praktische betekenis geweest. Het is een oud handwerk, dat geheel met het dagelijkse leven verweven was. Ben, dat in grote delen van ons land de gewone naam voor "mand" is, heeft een zeer hoge ouderdom, het is een Keltisch woord en komt verspreid voor met allerlei andere betekenissen, zoals "ruif", speciaal "schapenruif", ik noemde al "wagenbak" in het woord bennewagen en ook heeft het een betekenis "voorstal". De grondbetekenis is "vlechtwerk".

Wat is nu van belang in de vaktaal van de mandenmaker? In de eer- ste plaats de namen voor de grondstoffen die gebruikt worden en voor de verwerking of bewerking van die grondstoffen, vervolgens ook de namen voor het gereedschap dat hiertoe aangewend wordt en

ten slotte de namen voor de produkten die vervaardigd worden. Ook is het misschien van belang na te gaan of aan bepaalde manden bepaalde inhoudsmaten waren verbonden.

Deze vaktaal is nog maar nauwelijks vastgelegd; soms zijn de woorden wel bekend, maar dan met een heel andere betekenis. Het woord luiken bijvoorbeeld zal bij veel mensen bekend zijn met een betekenis "sluiten", het is dan een wat ouderwets en deftig woord; in de vaktaal van de mandenmaker betekent het "vlechten". Opzetten heeft die betekenis ook. Afschalmen, "een platte punt aan de wis (twijg) maken", zal men in de woordenboeken vergeefs zoeken. Zo zijn er veel voorbeelden te noemen die duidelijk maken dat het de hoogste tijd is om datgene vast te leggen dat is opgeslagen in de woordenboeken van nog maar een handjevol mensen.

Veel van wat hierboven over de mandenmakerij gezegd is, kan ook op andere vaktalen toegepast worden. Het is daarom dat door de afdeling Dialectologie van het P.J. Meertens Instituut voor dialectologie, volkskunde en naamkunde van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen te Amsterdam een inventaris is gemaakt van oude ambachten en beroepen in Nederland. Tevens is nagegaan waar er mensen wonen die bereid zijn informatie te verschaffen over die oude vaktalen. Voor de mandenmakerij boden zich ruim tachtig informanten aan.

Een uitgebreide vragenlijst, 142 vragen, met illustraties, is al gemaakt. Voor het woordenboek van de Brabantse en dat van de Limburgse dialecten, twee projecten van de Katholieke Universiteit te Nijmegen, is deze lijst al afgevraagd. Iedereen die belangstelling heeft voor het onderzoek van de vaktaal van de mandenmaker en een vragenlijst wil invullen kan zich wenden tot het volgende adres: P.J. Meertens Instituut, afdeling Dialectologie, postbus 19888, 1000 GW Amsterdam.

J.B. Berns

Enkele suggesties voor het opzetten van een cursus "mandenmaken"

Wil een cursus mandenmaken goed van start gaan, dan dienen onderstaande punten overwogen en besproken te worden.

Mogelijkheden voor het organiseren van een cursus

Een creativiteitscentrum kan een cursus organiseren door een docent mandenmaken (meestal een niet gediplomeerde kracht) aan te trekken.

De cursusprijs is dan vaak opgebouwd uit de kosten van verwarming, licht, onderhoud, afschrijving en huur van de ruimte (+ f 2,75 à f 3,- per uur per cursist).

Het salaris van de docent komt voor rekening van het centrum (CRM)

Een tweede mogelijkheid is: een vereniging of particulier helpt een cursus van de grond te krijgen. Er kunnen plaatselijk subsidies en hulp van het bedrijfsleven gevraagd worden.

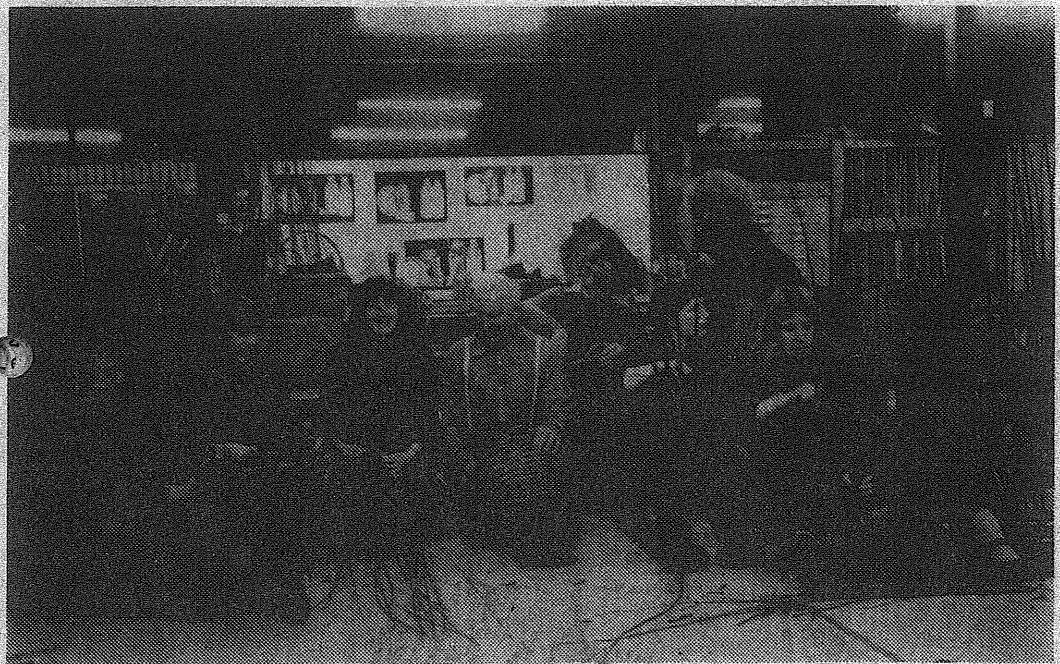
Een derde mogelijkheid is: een groep mensen zoekt zelf naar een geschikte ruimte en een docent. Er moet dan een groep cursisten gezocht worden die samen de huur, verwarming en het salaris met elkaar betalen. Er dienen dan afspraken over de kosten en de hoogte van het salaris gemaakt te worden, terwijl de cursusprijs toch redelijk blijft.

Gedacht kan worden aan een mandenvlecht cursus in een zomercreatief kamp of in het kader van een Volkshogeschoolcursus.

Bij alle drie blijft het grootste probleem, hoe een kundig mandenmaker te vinden, die tijd heeft om zo'n cursus te geven. Er gaat namelijk meer tijd in zitten dan men denkt. Het geven (en ook het deelnemen) vraagt een grote inzet. Bovendien moet tevoren het materiaal klaargemaakt en gesorteerd worden, hetgeen niet te verwaarlozen tijd vraagt.

Wat betreft de benodigde ruimte

Deze is natuurlijk ook afhankelijk van het aantal cursisten. Een groep van 10 is een prettig aantal om mee te beginnen. De eerste les wordt begonnen met het maken van een bodem. Hierbij heeft een cursist ongeveer 3 m² werkruimte nodig. Dat gedeelte van de ruimte moet vrij van obstakels zijn. Tijdens het opwerken van de mand kan men eventueel aan tafels werken en dus met veel minder ruimte volstaan. De vloer moet goed schoongeveegd kunnen worden. Liever geen stoffen vloerbedekking, geen ruw oppervlak of splinterig

hout. Bij een harde vloer kan men op "de plank" werken, dit zijn platen spaanplaat van $\pm 80 \times 120$ cm met een lijstje. Hoewel inspannend werk, dient in de winter de ruimte verwarmd te zijn. De halfprodukten moeten in goede conditie blijven, zodat ze na een week afgemaakt kunnen worden. De twijg vraagt om een goede verzorging, wekelijks moet gewekt materiaal ter beschikking zijn.

Het vlechtmateriaal dient op een makkelijk bereikbare plaats te liggen. Niet midden in de ruimte. De twijg moet gesorteerd aanwezig zijn, liefst in duidelijk van elkaar gescheiden bosjes in een hoek van de ruimte.

Als gereedschap is nodig - per cursist of per 2 cursisten:

- 1 snoeischaar (van goede kwaliteit);
- 1 mandenmakersmes met vast heft + zandplank voor het scherpen;
- 1 klopijzer (te bestellen bij de stichting een brede voegbijtel is een redelijke vervanger;
- 1 mandijzer (oude zool van een strijkijzer, stuklood of steen);
- een aantal brossen, elzen, een paar zware priemen;
- een aantal rotan hoepels in verschillende maten;

Het aantal lessen dat gepland wordt is afhankelijk van de mogelijkheden, maar 24 weken van 2 à 2½ uur is wel wenselijk. De eerste drie weken bodems maken, dan een eenvoudig mandje en halverwege de cursus oren leren aanzetten en een hengsel. Het eerste jaar leren het ronde manden maken er goed in te krijgen, ovaal en vierkant is dan voor een vervolgcursus.

Het materiaalverbruik. Per half jaar per cursist is ongeveer 30 kg gesorteerd nodig. Voornamelijk ongeschild plus wat teken wit en oorteen. Hierbij is dan gerekend het materiaal dat sommige cursisten meenemen om de mand thuis verder af te werken. De lengte van het materiaal is afhankelijk van wat beschikbaar is, maar zal tot +2,00 meter gaan (let op de transportproblemen). Het makkelijkste is het materiaal voor een gemiddeld bedrag met de cursist af te rekenen.

We zien dat de problemen wel op te lossen zijn, maar zoeken naar de docent-mandenmaker is het grootste. Het gaat te ver om dit te vergelijken met de bekende speld in een hooiberg of een schaap met vijf poten, maar toch Waar zitten ze dan, de leermeesters mandenmaken, nog op de plank? Zij moeten eraf komen en wij erop!
A.v.'t H.

o-o

V R A G E N R U B R I E K

Palingfuiken

Door iemand, die een speciale hobby heeft in de geschiedenis van de binnenvisserij wordt het adres gevraagd van een persoon die palingfuiken van wilgeteen kan vlechten. Zo iemand zou wonen (of gewoond hebben) in de buurt van de Rijnstrangen bij Zevenaar. Wie helpt hem op weg? Gaarne bericht aan het secretariaat van Wilg & Mand.